

М.В.Коннова

*кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри всесвітньої історії
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського*

**Pio Moa. El Derumbe de la Segunda Republica y la Guerra Civil.
– Madrid: Ediciones Encuentro, S.A., 2001.–599 P; Los Mitos de la
Guerra Civil. – Madrid: La Esfera de los Libros, 2003. – 605 P.**

Відомий іспанський історик і публіцист Піо Моа публікацією своєї фундаментальної трилогії про витоки, перебіг і результати Другої республіки та громадянської війни в Іспанії запропонував власне, авторське, спростування багатьох усталених поглядів і підходів щодо іспанської історії 1930-х років, зокрема, громадянської війни 1936–1939 років, участі в ній іноземних держав, її міжнародного впливу на формування передвоєнної геополітичної ситуації, викликавши цим неоднозначну реакцію як серед професіоналів, так і загалом іспанської спільноти.

Іспанський науковець прагне передовсім дати відповідь на низку головних, донині дебатованих, парадигм іспанської історії минулого сторіччя, зокрема, на найголовнішу: що спричинило громадянський конфлікт 1936–1939 років? Незважаючи на численну документальну, мемуарну та монографічну базу, світова іспаністика не досягла консенсусної чи хоча б більш-менш взаємозближеної відповіді на це питання. У ній продовжують домінувати ідеологічні критерії та підходи.

Піо Моа не сумнівається в тому, що відповідь на існуючу проблему необхідно шукати в межах запропонованої ним дихотомії: небезпека фашистської чи комуністичної диктатури загрожувала іспанському суспільству в першій третині минулого сторіччя [1].

Лейтмотивом першої частини трилогії Піо Моа є твердження, що початки громадянської війни спровоковані деструктивними діями Іспанської соціалістичної робітничої партії, Комуністичної партії Іспанії та їхніх союзників. Саме ці сили, на думку іспанського історика-публіциста, одноособово причетні до розв'язання революційних астурійських подій у жовтні 1934 року та проголошення “Астурійської комуни”. Перебіг і досвід іспанського “жовтня 1934 року”, стверджує Піо Моа, замість того, щоб унеможливити подальше громадянське протистояння, перетворився в рушія громадянської війни, оскільки її причини подесятирилися. Ліва

історіографія пояснює наростання суспільної кризи після 1934 року масштабними репресіями з боку держави проти астурійських революціонерів. Натомість іспанський дослідник, здійснивши детальний аналіз після астурійської ситуації, вважає, що наявними були не стільки самі репресії, як розв'язана лівими політичними силами пропагандистська кампанія про репресії, яка нагнітала громадську напругу і призвела врешті-решт до лютого 1936 року, перемоги Народного фронту та громадянської війни. Так само іспанський автор не сумнівається в тому, що ліві революційні сили, інспіровані, фінансово й ідеологічно забезпечені СРСР, використали абсолютно не репрезентативний політично в країні фашизм (фалангізм), який набере певного суспільного значення лише після липня 1936 року, як головної причини подальшого громадянського протистояння [2].

Окремі розділи дослідження “Падіння Другої республіки та громадянська війна” (Мадрид, 2001) Піо Моа присвятив з'ясуванню причин, перебігу, ролі і місцю окремих політичних сил і наслідків подій в Астурії восени 1934 року. Так, автор заперечує ідентифікацію СЕДА (Іспанська конфедерація автономних правих), три представники якої були кооптовані до уряду, з фашизмом. Саме така інтерпретація цієї організації була використана лівими як привід до астурійської революції. Насправді ж, іспанський фашизм був репрезентований тоді двома невеликими партіями – “Іспанською фалангою” та “Хонсом”, які, за визначенням їхніх лідерів, відігравали роль, рівнозначну нулю. СЕДА ж – це консервативна католицька партія авторитарного спрямування. Її філософські, соціально-політичні та етичні постулати полягали в боротьбі проти атеїстичного матеріалізму, проголошенні християнського солідаризму та корпоративізму, у захисті релігії, батьківщини, сім'ї та порядку. Партія домагалася змін, але лише конституційним шляхом. До того ж, у листопаді 1933 року вона зібрала найбільше голосів і мала конституційне право не тільки ввійти до уряду, а й формувати його [3].

За цих умов ліва більшість ІСРП, керована Ларго Кабал'єро, “іспанським Леніним”, висловилася за проголошення в Іспанії “диктатури пролетаріату”. У більшості регіонів уряд оперативно попередив виступи, запровадивши надзвичайний стан і заарештувавши місцевих соціалістичних лідерів.

Єдиний регіон, де ліві втрималися, була Астурія, шахтарський край. Важкі й небезпечні умови праці, постійний поліцейський нагляд, відсутність комунікацій і національних засобів інформації спричинили тут значний вплив соціалістів, комуністів та анархістів, які

організували робітничі комітети, озброювали шахтарів.

Іспанський науковець наголошує на активній участі комуністичного осередку в започаткуванні революційних подій, оскільки саме загін шахтарів-комуністів (200 осіб), озброєний гвинтівками, захопив містечко М'єрес, низку інших і, врешті-решт, Ов'єдо – столицю Астурії. З допомогою комуністичних чільників була розв'язана також проблема фінансування революції. З допомогою динаміту комуністи відчинили банківські сейфи в Ов'єдо й реквізували 40 млн. пезет і 3 млн. доларів.

Таким чином, підкреслює автор, в Астурії була створена державна організація радянського типу і називалася вона офіційно “Робітничо-селянською республікою Астурії” (“Астурійська комуна”). Робітничі альянси (ревкоми) перетворилися в органи влади, які керували революційною боротьбою та відали виробництвом, розподілом продуктів. У ході революції швидко зросла роль компартії. Її лідери ввійшли до складу всіх ревкомів, відстоюючи лінію на всебічний розвиток збройної боротьби. Значною була роль компартії і в організації загонів “червоної армії”. Комуністичні гасла й фразеологія їхньої програми ввійшли в лексикон астурійських повстань. Події в шахтарському краї були очевидною авантюрою. Це зрозуміли лідери місцевого осередку соціалістичної партії, які, усвідомивши неминучу поразку, пропонували припинити боротьбу. Але комуністи, які отримали перевагу в Центральному революційному комітеті, наполягли на продовженні опору. Напрошується, за висловом іспанського автора, паралель з 1939 роком, коли компартія заради своїх амбіцій в умовах очевидної поразки республіканського табору використала простих іспанців як гарматне м'ясо [4].

Піо Моа підсумовує свій невеликий екскурс в історію Астурійської комуни узагальненим і принциповим висновком, суть якого полягає в тому, що витоки майбутньої трагедії іспанського народу, а саме кровопролитної громадянської війни 1936–1939 року, закорінені в перебігу подій у шахтарському краї 1934 року, уроки яких не прагнули врахувати ні праві, ні ліві політичні сили. Навпаки ж, і ті й другі почали перегрупування сил і підготовку до нової фази боротьби за владу.

Іспанський дослідник ідентифікує себе прихильником цивілізаційного підходу до вивчення історії. У цьому контексті вагомим є його внесок в одну з найважливіших історико-теоретичних галузей, а саме: уточнення категорій і термінів у проблематиці іспанської громадянської війни. Зауважимо, що в сучасній іспанській історіографії остаточно утвердилась ідентифікація подій 1936–1939

років як громадянської війни. Піо Моа, розробляючи термінологічну тематику, підкреслює, що іспанська громадянська війна була іспанською за характером і нема підстав ідентифікувати її з європейським конфліктом між Німеччиною та західними державами, між фашизмом і комунізмом, капіталізмом і соціалізмом [5].

Його праці “Падіння Другої республіки і громадянська війна” (Мадрид, 2001) та “Міфи громадянської війни” (Мадрид, 2003) можна кваліфікувати за часом їхньої публікації як узагальнюючі в іспанській історіографії, у яких він подає детальну аргументацію сучасних підходів у категоріально-термінологічній царині історії громадянської війни. Так, військовики, які виступили проти республіки в липні 1936 року, можуть кваліфікуватися повстанцями (заколотниками) лише протягом перших місяців війни, оскільки вони ще не створили власних державних структур і здавалося були приречені на поразку. Але з жовтня-листопада 1936 року повстанці перетворились у збройні бойові сили, отримали певне міжнародне визнання, розпочали власний, хоча й особливий, державотворчий процес у контрольованій ними зоні, тобто їхня боротьба вийшла за межі простого повстання. Так само вони не були фашистами, хоча деякі з їхніх зовнішніх рис і одна з головних сил (але не найголовніша) – Фаланга – імітувала фашизм [6].

Термін “червоні”, яким пишались іспанські комуністи та ліві соціалісти, видається, на думку Піо Моа, також надто узагальненим, оскільки ця назва ніяк не може застосовуватися до анархістів, лівих республіканців і баскських націоналістів, котрі підтримували Народний фронт. Таким чином, усі терміни, наголошує іспанський науковець, є порівняно умовними. У сучасній західній іспаністиці домінують терміни “республіканці”, менше “ліві”, “революціонери” та “націоналісти”, “франкісти” і “праві”. Піо Моа пропонує називати республіканський табір “народнофронтівцями” або “популістами”, оскільки, на його думку, 19 липня 1936 року Друга республіка в Іспанії була ліквідована та замінена анархістською революцією, а з вересня цього ж року – марксистським урядом [7].

Іспанський автор висловлює своє розуміння і бачення стосовно участі Італії, Німеччини та СРСР в громадянській війні 1936–1939 років, яка породила багато визначень: щодо Німеччини та Італії як “інтервенція”, а СРСР – як “допомога” з прикметником “інтернаціональна”, “пролетарська” у лівій історіографії. Ця проблематика отримала на Заході своєрідне тлумачення. Найчастіше термін “інтервенція” застосовується не тільки стосовно дій Німеччини та Італії, але й СРСР. Мотивація такого підходу полягає в тому, що,

по-перше, з часу обрання Ф. Франко керівником повстання франкістський табір було визнано низкою західних країн воюючою країною і він отримав відповідну міжнародну легітимність. Звідси, легітимним слід вважати його звернення по допомогу до Німеччини, Італії, Португалії. Радянська ж допомога, надана Іспанській республіці на її прохання, починаючи з вересня-жовтня 1936 року, втратила свою легітимність, оскільки перестало існувати республіканське урядування і натомість владу захопили революційні елементи під егідою контрольованої СРСР та Комінтерном Комуністичної партії Іспанії і, таким чином, революційний уряд у республіканській зоні втратив з розгортанням громадянської війни й масштабами радянської різнобічної допомоги свою незалежність і суверенність. На нашу думку, враховуючи вищенаведену аргументацію, найдоцільніше застосовувати до характеру дій Німеччини, Італії та Радянського Союзу в іспанській громадянській війні термін “втручання” [8].

Піо Моа досліджував також у праці “Міфи громадянської війни” таке складне питання, як чисельність інтернаціональних бригад. Грунтуючись на компаративному аналізі різнопланових документальних даних, він відстоює тезу про те, що чисельність інтербригад становила від 52 тисяч до 60 тисяч осіб [9].

Проблематика злочинів, жертв і репресій під час громадянської війни в Іспанії є чи не найскладнішою і найсуперечливішою в методології та інструментарії дослідження, а також у джерельному забезпеченні. Іспанський історик у своєму фундаментальному монографічному дослідженні “Падіння Другої республіки і громадянська війна “ (Мадрид, 2001) переймався цим питанням. Піо Моа спростовує розтиражовану республіканською пропагандою і лівими істориками тезу про те, що терор іспанського Народного фронту, названий “ексцесами”, був лише “спонтанною відповіддю” на масові репресії франкістів. Він запевняє, що народнофронтівський терор мав власні витoki і передісторію і зовсім не пов’язаний з виступом військових. Його початки стосуються років “чорного дворіччя”, він був заангажований лівою пропагандою, яка відверто пропагувала ненависть як невід’ємну і складову частину революції. Репресії лівих під час Астурійської комуні 1934 року є для іспанського дослідника доконаним фактом. Тому, на думку Піо Моа, терор Народного фронту, якщо і був відповіддю, то лише на пропаганду насильства та помсти. Це проявилось у першій половині 1936 року у формі перманентних убивств, у підпалах церков, знищенні пам’яток мистецтва, напади на установи консервативної преси. Роздача республіканським урядом з початком військового

путчу зброї профспілкам спричинила атмосферу насильства, яка трансформувалась у масовий терор і хвиля вбивств розпочалася відразу 18 липня без очікування звісток про терор у протилежному таборі. Піо Моа підсумовує свій екскурс так: якщо і був терор “відповіддю”, то радше праві відреагували на те, що чинили ліві політичні сили впродовж двох попередніх років [10].

Проблематику злочинів іспанської громадянської війни треба, підкреслює іспанський науковець, вписати в загальний історичний контекст ХХ століття. Зазвичай, до військових злочинів, за кваліфікацією Піо Моа, відносять: військові дії проти мирного населення, убивства в тилу, знищення військовополонених, бомбардування мирних населених пунктів. Аналіз воєн минулого століття дає підставу стверджувати, що під час їхнього перебігу було скоєно найбільше злочинів, починаючи з появи концентраційних таборів, організованих британцями під час бурської війни, та масового застосування гітлерівською Німеччиною та СРСР. Автор пропонує ще одну методику вирахування злочинів, а саме: відсоток жертв серед цивільного населення стосовно втрат військовиків. Вважається загальноприйнятим, що від Першої до Другої світових воєн цей показник зріс від 20 до 50 і більше відсотків і продовжував збільшуватись у наступних війнах (корейській, в'єтнамській тощо).

Піо Моа наполягає на тому, щоб злочини іспанської громадянської війни розглядались у вищезазначених параметрах з урахуванням певної специфіки (вбивств з ідеологічних мотивів). Він уточнює деякі аспекти застосовуваних в іспанській війні бомбардувань міст, зокрема, такий, що ініціатором цих акцій виступив уряд Народного фронту (казарми Монтанья в Мадриді, міста: Кордова, Гренада, Феска, Ов'єдо). У лівій історіографії поширена версія, що злочини народнофронтівців треба кваліфікувати як “народну справедливість”, “історичну справедливість”, оскільки вони боролися за соціально справедливе суспільство. Натомість репресії з боку повсталих військовиків захищали привілейовані класи і соціальну нерівність. Автор спростовує тезу про всенародну підтримку Народного фронту на виборах 1936 року. Насправді ж, голоси іспанців на парламентських виборах розділилися фактично порівно між Народним фронтом і Національним блоком, а третина населення Іспанії – взагалі відмовилася брати участь у виборах. Піо Моа наводить переконливу аргументацію на предмет того, що терор у республіці був організований офіційними органами уряду Х. Хіраля, сумнозвісними “Чека”, керованими радянськими кадебістами, іспанськими комуністами й соціалістами. Так само Народна армія,

всупереч сподіванням керівників Другої республіки, наприклад, президента М. Асаньї, перетворилась у політичну інституцію, яка разом з поліцією, причетна до масових злочинів [11].

Отже, тритомне дослідження іспанського історика-публіциста Піо Моа за постановкою питань, методикою їхнього аналізу та аргументації, обсягом опрацьованого документального й статистичного матеріалів, історіографічною базою, узагальненнями та висновками треба вважати безпрецедентним й унікальним явищем зарубіжної іспаністики. Своєю працею автор започаткував своєрідний новий етап у вивченні історії громадянської війни в Іспанії, який дозволяє переглянути й уточнити відповідно до сучасного світобачення чимало дискусійних аспектів у царині іспанської історії 30-х років минулого сторіччя.

Література

1. Pio Moa. El Derumbe de la Segunda Republica y la Guerra Civil. – Madrid: Ediciones Encuentro. – 2001. – P. 9–11.
2. Ibid. – P.11–12, 16.
3. Ibid. – P.109–123.
4. Ibid. – P. 93–108.
5. Pio Moa. Los Mitos de la Guerra Civil. – Madrid:La Esfera de los Libros, S.L., 2003. – P.14–15.
6. Ibid.– P.15.
7. Ibid. – P.15–16.
8. Ibid. – P. 16.
9. Ibid. – P. 343–353.
10. Pio Moa. El Derumbe de la Segunda Republica y la Guerra Civil, p. 543–544.
11. Ibid. – P. 535–542.